

७०१ भास्कर बिल्डिंग,
कुलाबा हाउसिंग कॉलनी.
होमी भाभा रोड,
मुंबई ४०० ००५
दूरध्वनि: (०२२) २१ ४६ ७७
२४ ऑगस्ट, १९८५

- स्त्री -

- दिशकांसाठी हितगूढ -

आत्मविश्वासाची टुंगणी

फेब्रुवारी, १९६१

हा दिवस माझ्या आयुष्यात नेहमी ठळकपणे डोक्यासमोर असतो. त्यामागची पध्दती थोडक्यात अशी आहे.

ऑक्टोबर १९६० मध्ये मी केंब्रिज विद्यापीठात संशोधनासाठी विद्यार्थी म्हणून दाखल झालो. त्यापूर्वी त्याच विद्यापीठात गणिताची ग्रायपॉसची परीक्षा देऊन मी बी. ए. डिग्री घेतली होती. गणिताच्या ह्या परीक्षेत अनेक विषय असतात. त्यांत खगोलशास्त्र हाही एक विषय असतो. प्राध्यापक फ्रेड हॉयल यांची विश्वाच्या रचनावरची लेक्चर्स ऐकून मी त्यांच्या मार्गदर्शनावाली संशोधन करायचे ठरवले होते. त्याप्रमाणे ऑक्टोबर मध्ये हॉयल यांनी सुचवलेल्या काही प्रश्नांचा अभ्यास करायला मी सुरुवात केली.

परंतु जानेवारी १९६१ मध्ये ह्या संशोधनाला एक वेगळीच दिशा मिळाली. त्या महिन्यात केंब्रिज येथील रेडिओ खगोलशास्त्राचे प्राध्यापक मार्टिन राइल यांनी विश्वाचे रेडिओलहरींचे काही वेध पूर्ण केले. त्या वेधांद्वारे त्यांनी असा निष्कर्ष काढला की हॉयल यांनी १९४८ मध्ये मांडलेला स्थिरस्थितीच्या विश्वाचा सिद्धांत चुकीचा आहे. लवकरच लंडनच्या सुप्रसिद्ध रॉयल अॅस्ट्रो-नॉमिकल सोसायटीच्या आमसभेत आपला हा निष्कर्ष गाजावजा करून जाहीर करायचा त्यांनी निर्णय घेतला.

राइल यांनी हॉयल ना दिलेले एक आव्हानच होते हे ! त्याचे चौरव उत्तर घायला राइल यांच्या वेधांची चाचणी करून खरोखर त्यांतून स्थिरस्थिती विश्वाचा सिद्धांत टाकाऊ ठरत नाही हे दाखवणे आवश्यक होते. तसे सिद्ध करून दाखवण्यासाठी हॉयलनी माझी मदत घेतली. आणि लवकरच राइल ना देण्याजोगे उत्तर आम्हाला सापडले. राइलचे भाषण झाल्यावर हे उत्तर सभेसमोर मांडण्यासाठी रॉयल अॅस्ट्रोनॉमिकल सोसायटीने आम्हाला दहा मिनिटांचा अवधी दिला.

अर्थात हॉयल स्वतःच हे उत्तर सभेसमोर मांडतील असे मी गृहीत धरलो

होते. परंतु हॉयेल नी मला आश्चर्याचा धक्काच दिला. "त्या दिवशी लंडन मध्येच एका कॉलेजत माझे व्याख्यान आधीच ठरले असल्याने मी त्या सभेला हजर राहू शकत नाही. तेव्हा माझ्या ऐवजी लूच हे उत्तर मांड"

हॉयेल यांचे हे बोलणे ऐकून मी चाटच पडलो. मी एक नवरवा विद्यार्थी, संशोधनाचा काहीच अनुभव नसलेला, अशा महत्वाच्या वादात भाग घेऊ शकेन का ? मी काकू करत आहे हे पाहून हॉयेल म्हणाले "जर आपले गाणित बरोबर आहे यावर तुझा विश्वास असेल तर तुला घाबरण्याचे काहीच कारण नाही." दहा मिनिटांच्या थोड्या वेळेत मुद्देसूवरणे आपली बाजूकडील मांडता येईल याबद्दल त्यांनी माझ्याशी चर्चा केली आणि आरवाड्यात सोडून दिले.

त्या दिवशी राईलच्या व्याख्याना नंतर जेव्हा मला पाचारण करण्यात आले तेव्हा मी न घाबरता आमची बाजू मांडू शकलो आणि जाणकार लोकांना तिचा बिनचूकपणा पटवू शकलो.

माझ्या जीवनात हा दिवस महत्वाचा वाटतो कारण त्या दिवशी मला आत्मविश्वास लाभला. वैज्ञानिक वादात स्वतःची बाजू भाजूम असली तर प्रतिस्पर्धी कितीही प्रविष्टित असला तरी घाबरण्याची आवश्यकता नाही हे मला पटले. आणि त्याचे श्रेय मी माझ्या गुरुंना, हॉयेलना देतो.

मला वाटते आत्मविश्वास ही गुरु कडून शिष्याला मिळू शकणारी सर्वात महत्वाची देणगी आहे.

आजच्या आपल्या शिक्षणपद्धतीत ही देणगी दुर्मीळ झाली आहे. पाठांतर करून, विषय समजल्याशिवाय शिक्षकाने सोडवून दिलेले प्रश्नांसेच्या तसे उतरवून विद्यार्थी हा आत्मविश्वास मिळत नाही. 'स्पेशल क्लासेस' ना जाऊन परीक्षेत येणाऱ्या प्रश्नांची उत्तरे कडी किंवा ग्रीत हे शिकून तो मिळत नाही.

ज्याप्रमाणे पाठ्यात पडल्याशिवाय पोहायला शकता येत नाही त्याचप्रमाणे अभ्यासक्रमतले प्रश्न स्वतः सोडवायची ऐपत आजच्याशिवाय विलय समजत नाही. प्रतिभावंत विद्यार्थीना चमच्यानी ज्ञान भरवण्यापेक्षा त्यांच्यामध्ये जिज्ञासेपायी ते स्वतः मिळवण्याची उत्कंठा उत्पन्न करणे आणि त्यासाठी धडपड करण्याची प्रवृत्ती त्यांच्यात आणणे ही शिक्षकापुढे असलेली आव्हाने आहेत.

— जयंत नारकीकर